

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО

PECULIARITIES OF INVOLVING AN EXPERT AT THE INITIAL STAGE OF INVESTIGATION OF HOME-INVASION ROBBERIES

Шульга Ю.О.,

*старший лаборант кафедри правосуддя
юридичного факультету*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено визначенню та дослідженню особливостей залучення експерта на початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло. Надано оцінку відповідності результатів проведення судових експертиз як доказів критеріїв належності, допустимості й достовірності. Викладено пропозиції щодо удосконалення діяльності експерта на початковому етапі розслідування розбоїв із метою підвищення її ефективності.

Ключові слова: розбої, початковий етап розслідування, експерт, судова експертиза.

Статья посвящена определению и исследованию особенностей привлечения эксперта на начальном этапе расследования разбоев, совершенных с проникновением в жилище. Предоставлена оценка соответствия результатов проведения судебных экспертиз в качестве доказательств критериев принадлежности, допустимости и достоверности. Изложены предложения по совершенствованию деятельности эксперта на начальном этапе расследования разбоев с целью повышения ее эффективности.

Ключевые слова: разбои, начальный этап расследования, эксперт, судебная экспертиза.

The article is devoted to the definition and research of features of the involvement of an expert at the initial stage of the investigation of home-invasion robberies. The estimation of conformity of results of conducting forensic examinations as evidence to the criteria of appropriateness, admissibility, and reliability is given. Proposals on improving the expert's work at the initial stage of the investigation of robbery in order to increase its efficiency are presented.

Key words: robbery, initial stage of investigation, expert, forensic examination.

На початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло, завжди виникає необхідність у залученні експерта заради проведення судових експертиз, оскільки на місці події, як правило, злочинці залишають певну сукупність слідів, виявляючи та досліджуючи які можна встановити спосіб вчинення злочину, особливості особи злочинця та іншу інформацію, яка необхідна для розслідування та розкриття розбоїв.

На початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло, рішення щодо призначення судових експертиз приймається за результатами проведення невідкладних гласних слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій.

У науковій літературі окремі аспекти залучення експерта на початковому етапі розслідування злочинів досліджували В.П. Бахін, В.В. Бірюкова, О.В. Бишевец, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, М.Л. Грибов, В.О. Коновалова, П.Ю. Кравчук, М.С. Набруско, М.А. Погорецький, М.В. Салтевський, Д.Б. Сергеева, В.В. Тищенко, З.М. Топорецька, Л.Д. Удалова, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько та інші.

Метою цієї статті є виявлення особливостей залучення експерта на початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло, та викладення пропозицій щодо удосконалення цього виду діяльності з метою підвищення її ефективності.

Зауважимо, що залучення експерта до процесу розслідування будь-якого злочину здійснюється, насамперед, у процесі проведення судової експер-

тизи, яка є «процесом діяльності обізнаної особи, здійснення дослідження, яке потребує звернення до спеціальних знань» [6, с. 118].

Судова експертиза є важливою процесуальною формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, сутність якої полягає в аналізі завдання слідчого (суду) обізнаною особою – експертом наданих у його розпорядження матеріальних об'єктів (речових доказів), а також різних документів (у тому числі протоколів слідчих дій) із метою встановлення фактичних даних, що мають значення для правильного вирішення справи. За результатами дослідження експерт формулює висновок, який є одним із передбачених законом доказів [4, с. 385].

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу», судовою експертизою є дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [3].

Експерт у своїй діяльності має виходити з таких загальних положень: об'єктивності, повноти та всебічності дослідження; його законності і своєчасності; цілеспрямованості і плановості; безпосередності дослідження об'єктів експертизи; процесуального оформлення її результатів [8, с. 266].

Традиційно судові експертизи поділяються на дві групи: криміналістичні та некриміналістичні.

До групи криміналістичних експертиз відповідно до «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» належать почер-

кознавчі, авторознавчі експертизи, технічна експертиза документів, балістична, трасологічна, фототехнічна, експертиза відео та звукозапису, вибухотехнічна, експертиза матеріалів, речовин та виробів тощо.

До групи некриміналістичних експертиз належать інженерно-технічна експертиза, економічна, товарознавча, мистецтвознавча, психологічна, екологічна, експертиза у сфері інтелектуальної власності тощо.

З огляду на останні зміни у вітчизняному законодавстві щодо призначення і проведення судових експертиз, проблемним питанням нині стало ухвалення процесуального рішення про призначення як криміналістичних, так і некриміналістичних експертиз. У зв'язку з набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення окремих положень» від 22.03.2018 р. за зміненою редакцією ст. 242 КПК України експертиза проводиться судовим експертом чи експертною установою лише за дорученням слідчого судді чи суду, наданим на клопотання сторони кримінального провадження або без такого клопотання, за ініціативою цих органів.

Нині у наукових та практичних колах особлива увага приділяється питанню функціонування таких нововведень, зокрема питанням щодо складнощів в організації проведення експертизи, збереження належного стану об'єктів, що надаються на експертизу, зокрема тих, що швидко псуються, а також об'єктів, що надаються на судово-медичну експертизу, проблемі додаткового навантаження на слідчих, слідчих суддів тощо.

На нашу думку, законодавча новела щодо залучення експерта під час досудового розслідування за процесуальним рішенням слідчого судді є досить дискусійною, оскільки за її чинності унеможливується невідкладність ухвалення рішення щодо проведення судових експертиз, що негативно впливає на швидкість, а отже, ефективність розслідування злочинів загалом.

Відповідно до ч. 1 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), експертом є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок із питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [1].

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [3].

Судово-експертну діяльність здійснюють:

– атестовані судові експерти, які є співробітниками державних спеціалізованих судово-експертних установ (є фахівцями державних спеціалізованих установ), що проводять експертизи згідно зі своїм посадовим обов'язком.

– атестовані судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих судово-експертних установ (не є фахівцями державних спеціалізованих установ). Такі експерти проводять ті самі судові експертизи, що й експерти державних спеціалізованих установ, за винятком криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз;

– фахівці з відповідних галузей знань, яких залучають для проведення деяких видів експертиз, що не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами (або фахівці з відповідних галузей знань, які проводять експертизи, не передбачені в державних спеціалізованих установах.)

Судовими експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, знають законодавство України про судову експертизу та методичні вимоги і практику їх застосування за відповідною експертною спеціальністю, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», п. 4 Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів). Цим особам видають Свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта і їхні дані вносять до Державного реєстру атестованих судових експертів Міністерства юстиції України. Свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта засвідчує компетентність обізнаної особи у вирішенні певного кола питань судової експертизи і надає право проведення відповідних експертиз.

Правовий статус експерта регламентований Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про судову експертизу», Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень.

Судова експертиза є найбільш досконалою та результативною формою використання спеціальних знань у кримінальному процесі. У процесі досудового розслідування об'єм використання їхніх можливостей визначається низкою факторів:

- 1) зміст та особливості доказування в провадженнях за певним видом кримінальних правопорушень;
- 2) загальні вимоги кримінального процесуального закону, що встановлюють коло обставин, для встановлення яких призначення та проведення судових експертиз є обов'язковим;
- 3) зміст конкретних доказових фактів, встановлення яких можливе завдяки проведенню судових експертиз на певному етапі досудового розслідування в конкретних слідчих ситуаціях;
- 4) типові та індивідуальні характеристики об'єктів судово-експертних досліджень;
- 5) реальні можливості судово-експертних установ із проведення експертиз того чи іншого виду;
- 6) рівень професійної підготовки посадових осіб, які здійснюють провадження, що показує володіння ними питаннями використання судово-експертних

можливостей у розслідуванні, та здатних реалізувати ці можливості в умовах експертного забезпечення правоохоронної діяльності [5, с. 202].

З урахуванням специфіки вчинення розбоїв із проникненням у житло на початковому етапі розслідування, як правило, експертизами, що призначаються, найчастіше є:

1) із класу некриміналістичних експертиз: генетична, мистецтвознавча, комп'ютерно-технічна, фототехнічна, інженерно-технічна, судово-медична та інші;

2) із класу криміналістичних експертиз: трасологічні, балістичні, біологічні, фоноскопичні, дактилоскопічні експертизи та інші. Розглянемо їх детальніше.

Трасологічна експертиза, наприклад, передбачає здійснення діагностики та ідентифікації вилучених на місці вчинення розбоїв слідів взуття, знарядь зламу, протекторів шин автомобілів тощо.

Криміналістичні трасологічні експертизи призначаються та проводяться з метою виявлення на конкретних об'єктах слідів рук, слідів рукавичок (шкіряних, гумових, текстильних тощо), вирішення діагностичних завдань, можливості ідентифікації особи за цими слідами тощо.

Наприклад, на вирішення трасологічної експертизи слідів взуття можуть бути поставлені такі питання: чи придатні для ідентифікації сліди взуття, вилучені з місця події? Який механізм утворення слідів взуття? Взуттям якого типу (чоловіче, жіноче, фасон, модель), виду залишені сліди на місці події, які його характерні ознаки (розмір, ступінь зношення тощо)? Одним чи різними об'єктами (взуттям) залишені сліди, вилучені на місці події? Який орієнтовно зріст людини, яка залишила сліди взуття? Чи не залишені сліди, виявлені на місці події, взуттям, що надане на дослідження [9, с. 184]?

Враховуючи те, що при вчиненні розбоїв із проникненням у житло на місці події можуть залишитись сліди зламу перешкод, сейфів та інших місць зберігання матеріальних цінностей, слідчому для встановлення способу зламу, виду та особливостей знарядь зламу, що використовували злочинці, необхідно також призначити експертизу знарядь зламу та інструментів.

Проведенням судово-балістичної експертизи встановлюється приналежність предмета, вилученого на місці вчинення розбоїв, до вогнепальної зброї, спосіб його виготовлення, чи була стріляна куля чи гільза з конкретного зразка зброї, що був наданий на дослідження тощо.

Балістична експертиза дає відповіді на питання: чи наданий на дослідження є предмет вогнепальною зброєю? Якщо так, то до якого виду, системи, моделі належить ця зброя? Який калібр має ця зброя? Який спосіб виготовлення зброї? Чи справна ця зброя і чи придатна вона до стрільби? Чи можливий постріл із наданої на дослідження зброї без натискання на спусковий гачок тощо [9, с. 184]?

Експертиза холодної зброї вирішує такі питання: чи є наданий на дослідження предмет холодною

зброєю, якщо так, то до якого різновиду холодної зброї він належить? В який спосіб виготовлений цей предмет? Чи є предмет, вилучений у конкретної особи, заготовкою до виготовлення холодної зброї? Чи залишений слід на об'єкті, представленому на дослідження, є холодною зброєю, вилученою у підозрюваного тощо [9, с. 184]?

Виявлена в процесі слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про грабежі та розбої вогнепальна та холодна зброя фотографується за правилами вузлової й детальної фотозйомки. Під час огляду такої зброї варто пам'ятати, що вона може бути не тільки слідоутворюючим, але й слідоприймаючим об'єктом і на ній можуть бути наявні різні сліди (відбитки пальців, часточки волокон одягу, плями крові тощо). Тому здійснювати огляд холодної зброї варто так, щоб не знищити ці сліди.

Можна стверджувати, що у разі, коли на зброї є або можуть бути виявлені інші сліди, необхідно призначити комплексну експертизу (балістичну, холодної зброї, дактилоскопічну, мікрооб'єктів, біологічну тощо).

На окрему увагу заслуговує криміналістична поліграфологія, що являє собою інструментальний метод діагностики емоційної напруги і встановлення психофізіологічного стану випробовуваного, метод «детекції брехні» з допомогою поліграфа, «поліграфічний метод», тестування (опитування) випробовуваного (підозрюваного) – сучасна інформаційна технологія для отримання криміналістично значимої інформації, під час розслідування кримінальних правопорушень, під час якого спеціаліст-поліграфолог оцінює психофізіологічні реакції опитуваної особи на ті чи інші стимули, виносить судження про їх суб'єктивну значимість, що свідчать про наявність у пам'яті людини ідеальних слідів певної події або її окремих складників (виявлення таких слідів може слугувати підставою для вирішення питання про приховування опитуваним інформації про розслідувану подію). На думку науковців, достовірність відомостей, отримуваних досвідченим фахівцем, перевищує 90%, а під час застосування методики виявлення прихованої інформації (непрямий метод) у разі непричетності опитуваного суб'єкта до інкримінованого діяння достовірність наближається до 100% [7, с. 159].

Найпроблемнішим є питання використання результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації з метою отримання потенційного доказу у кримінальному провадженні, який би відповідав такому його критерію, як допустимість [10, с. 94].

Відповідно до п. 6.8.1. «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо:

а) ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;

б) повноти наданої опитуваною особою інформації;

в) джерела отриманої опитуваною особою інформації;

г) уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій [2].

Зважаючи на те, що відповідно до чинного КПК України одними з основних умов допустимості доказу є належний суб'єкт отримання фактичних даних і належне джерело фактичних даних. Необхідно зазначити, що нині поширена практика, коли поліграфолог підписує свій висновок як «експерт», «експерт-поліграфолог» тощо.

З огляду на це, слушною є думка Д.Б. Сергєєвої, яка зазначає, що хибній практиці ототожнення поняття «судового експерта», «експерта-поліграфолога» й спеціаліста-поліграфолога певною мірою сприяє той факт, що наказом Держспоживстандарту № 327 від 20.07.2010 р. до Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» під кодом 2144.2 внесено професію «експерт-поліграфолог». Зважаючи на це, окремі фахівці доходять хибного висновку, що вони мають право брати участь у кримінальному судочинстві саме як експерт (ст. 69 КПК України) та складати висновок експерта, що буде мати доказове значення у кримінальному провадженні [10, с. 95].

Варто зазначити, що невербальна інформація не має доказового значення, але цілеспрямоване сприйняття, правильна інтерпретація і грамотне використання отриманих невербальних сигналів є важливими умовами досягнення позитивних результатів не тільки окремої слідчої (розшукової) дії, а й судочинства загалом.

На особливу увагу заслуговує питання щодо призначення судових експертиз за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло.

За об'єктами, отриманими в результаті проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій як аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, як правило, призначаються експертизи відеозвукозапису (фоноскопична експертиза), експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів, експертизи телекомунікаційних систем та засобів [2] та інших.

Основними завданнями експертизи відеозвукозапису є встановлення технічних умов та технології отримання відеозвукозапису, а також ототожнення особи за фізичними параметрами голосу.

З метою ототожнення осіб за усним мовленням, зафіксованим у фонограмі, експерту надаються фонограми з порівняльними зразками у формі бесіди (діалогу, монологу). Зразки з усним мовленням мають бути зафіксовані з достатнім рівнем запису, виконані на якісній апаратурі та носіях, які відповідають установленим стандартам, та з невеликим терміном використання, мати мовну зіставність із досліджуваними фонограмами та достатній об'єм (10 хвилин розмови без пауз для кожної особи, мова якої ототожнюється). У разі потреби для відбирання

зразків запису залучається спеціаліст. Експерту також обов'язково надається протокол прослуховування фонограм із роздрукованим текстом розмов.

Завданнями експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є: установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів; установлення обставин, пов'язаних із використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях; установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку.

Основною проблемою під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи є недостатня забезпеченість експертних підрозділів спеціалізованою технікою, відповідними засобами і приладами, оскільки саме від якісного технічного забезпечення залежать можливість та швидкість проведення судових комп'ютерно-технічних експертиз, а отже, ефективність розслідування розбоїв.

Значну роль у вирішенні проблеми щодо належного науково-технічного оснащення криміналістичних лабораторних комплексів відіграє міжнародне наукове і практичне співробітництво. Відповідно до ст. 24 Закону України «Про судову експертизу», державні спеціалізовані установи, які проводять судові експертизи, мають право встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами інших держав, які проводять судові експертизи, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями, здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики.

Зважаючи на останні зміни в законодавстві України, зокрема чинність ст. 4 Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 р., якісне проведення комп'ютерно-технічної, фоноскопичної та окремих інших експертиз є неможливим, оскільки використовуване вітчизняними експертними установами технічне устаткування, програмне забезпечення та інші види технічних засобів, що є необхідними для проведення цих видів експертиз, виготовлені в Російській Федерації і з часом потребують оновлення, що є неможливим із прийняттям такого Закону.

Таким чином, нині перед експертними установами гостро постало питання про їх належне забезпечення технічним оснащенням, що буде відповідати умовам сучасності, враховуючи прогресивний розвиток як криміналістичної техніки і криміналістики як науки загалом, так і сучасному рівню технічного забезпечення злочинців.

Окрім вищевикладених проблемних аспектів залучення експерта для проведення експертизи під час розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло, за результатами аналізу вивчених нами матеріалів експертної та слідчо-судової практики розслідування та судового розгляду злочинів цього виду, сформульовано висновок про наявність й інших проблемних питань у зазначеній сфері, зокрема:

1) речові докази, вилучені під час проведення гласних слідчих (розшукових) дій або негласних

слідчих (розшукових) дій, часто вилучаються із порушеннями правил та вимог упакування, збереження і транспортування, внаслідок цього цілісність об'єктів порушується, що призводить до неможливості їхнього експертного дослідження; за таких обставин сторона захисту може ставити питання про належність таких об'єктів як речових доказів;

2) у разі призначення експертизи експерту надаються матеріали не в повному обсязі (часто відсутні сфхеми, фотографії, протоколи огляду місця події тощо);

3) питання формулюються некоректно.

Отже, на нашу думку, залучення експерта на початковому етапі розслідування розбоїв є необхідною умовою отримання доказів у кримінальному провадженні. Водночас отримані у процесі розслідування розбоїв докази не завжди відповідають принципам оцінки таких доказів, зокрема допустимості, належності та достовірності.

Одним з основних завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, що чітко регламентовано ст. 2 КПК України, де також зазначається, що кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, має бути притягнутий до відповідальності в міру своєї вини. З цією метою, на нашу думку, на початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло, необхідно забезпечити своєчасне проведення окремих гласних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, що дає змогу невідкладно призначити необхідні судові експертизи з метою отримання достовірної інформації як про осіб, що вчинили розбої, так і про потерпілих, свідків, а також інформацію, що передавалась у процесі вчинення злочину та після його вчинення, інформацію щодо переховування чи збуту викраденого майна тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень від 08.10.1998 р. № 53/5 / Міністерство юстиції України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
4. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2007. 944 с.
5. Бондар В.С., Солодовников А.Г., Дехтярьов Є.В. Розслідування розбоїв, вчинених організованими групами. Навчально-методичний посібник, 2014. 276 с.
6. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія / кол. авт. В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель. Г.К. Авдєєва та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька, В.А. Журавля. Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2017. 260 с.
7. Кравчук П.Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луцьк, 2015. 260 с.
8. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / За ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2010. 464 с.
9. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О.В. Бишевец, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої. К.: Алерта, 2015. 536 с.
10. Сергєєва Д.Б. Доказове значення результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації у кримінальному процесі України. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 2. С. 91–100.